

УДК 658.567.1:338.242

МЕХАНІЗМ ПОВОДЖЕННЯ З ПРОМИСЛОВИМИ ВІДХОДАМИ В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

*Зарічанська Є.В., к.е.н., асистент
Донецький національний технічний університет,
кафедра «Економіка підприємства»*

В даній статті запропоновано організаційно-економічний механізм поводження з промисловими відходами, який включає систему принципів, цілей, методів та критеріїв результативності напрямів поводження з відходами в умовах стратегічного розвитку національної економіки. Досліджено основні компоненти та визначено структуру механізму, що дозволило гармонійно поєднати інтереси учасників процесу.

В данной статье предложен организационно-экономический механизм обращения с промышленными отходами, который включает систему принципов, целей, методов и критериев результативности направлений обращения с отходами в условиях стратегического развития национальной экономики. Исследованы основные компоненты и определена структура механизма, что позволило гармонично соединить интересы участников процесса.

In this article proposes the organizational and economic mechanism of industrial waste management, which includes a system of principles, objectives, methods and performance criteria of the waste management under the strategic development of the national economy. The basic components and determined the structure of the mechanism, which allowed to harmoniously combine the interests of stakeholders.

Постановка проблеми. Розвиток економіки України на сучасному етапі здійснюється, переважно, за рахунок екстенсивного використання ресурсів. Недостатнє застосування технологій замкнених виробничих циклів призводить до утворення на підприємствах промислових відходів, значна кількість яких не повертається у виробництво. Внаслідок недосконалісті економічних відносин у сфері поводження з відходами суб'єктами

господарювання не в повній мірі використовуються можливості заміщення природних ресурсів вторинною сировиною, що одержується з відходів. Це перешкоджає створенню умов для отримання підприємствами додаткового економічного ефекту за рахунок ресурсозбереження та покращення стану довкілля. Таким чином, актуалізується проблема управління відходами та набуває значущості створення дієвого організаційно-економічного механізму поводження з промисловими відходами на підприємствах в умовах стратегічного розвитку національної економіки, основним завданням якого є формування економічної зацікавленості суб'єктів господарювання у залученні відходів у виробничі процеси, мінімізації кількості відходів та ресурсозбереженні.

Актуальність. Дослідження організаційно-економічного механізму поводження з промисловими відходами в Україні як комплексного, динамічного об'єкта, що характеризується цілісністю й взаємозалежністю окремих компонентів, виконано недостатньо. А отже, першочерговим завданням повинна стати систематизація інформації про процес управління у сфері поводження з відходами в Україні й формування чіткого уявлення про ефективний механізм згідно стратегії розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень. В сучасних дослідженнях поняття «механізм» застосовується досить широко, класичне визначення дефініції «механізм» дає Б.М. Данилишин через систему прямих і опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами і процесами, насамперед між їх протилежними сторонами, а також підсистемами і елементами економічних систем [1, с. 100]. Для уточнення напряму досліджень такі автори, як Е.В. Мишенин, В.С. Міщенко, П.П. Пастушенко, А.А. Садеков, Є.В. Хлобистов вживають різноманітні словосполучення в залежності від конкретних завдань соціально-економічного розвитку, а саме поняття «економічний механізм регулювання природокористування», «економічний механізм», «механізм еколого-економічного управління підприємством», «фінансовий механізм екологічної політики», «організаційно-економічний механізм поводження з відходами», тощо

[2, с.36; 3; 4, с.183; 5; 6; 7]. Розкриваючи сутність категорії «економічний механізм» О.О.Веклич говорить про сукупність економічних процесів, що здатні трансформувати певні економічні відносини із однієї форми в іншу у відповідності до цілей, які ставить перед собою суспільство на макро- та мікрорівні [8]. Більшість дослідників розглядають «механізм» як систему, в основу якої вкладають сукупність окремих елементів, таких як цілі, функції, принципи, методи, прийоми, інструменти і фактори, які складають цілісну систему. Тому, при формуванні поняття «організаційно-економічний механізм» необхідно опиратись на використання системного підходу, тобто на дослідження окремих складових елементів системи, що утворюють єдине ціле.

Метою статті є виділення структурних компонент та побудова організаційно-економічного механізму поводження з промисловими відходами.

Викладення основного матеріалу. З урахуванням специфіки об'єкта управління та сучасних умов господарювання доцільно надати визначення організаційно-економічному механізму поводження з промисловими відходами як взаємопов'язаної і цілеспрямованої сукупності факторів, принципів, важелів, методів та інструментів, за допомогою яких здійснюється вплив на суб'єкти господарювання у сфері поводження з відходами, з метою організації, регулювання, контролю та мотивації їх до раціонального використання відходів у відповідності до вимог сталого розвитку.

Організаційно-економічний механізм поводження з відходами доцільно представити на різних рівнях (державний, локальний), які взаємодіють, але роль держави є визначальною в ініціюванні ефективного поводження з відходами. Розглядаючи організаційно-економічний механізм поводження з відходами доцільно виділити та представити зв'язок між основними його складовими компонентами (рис. 1).

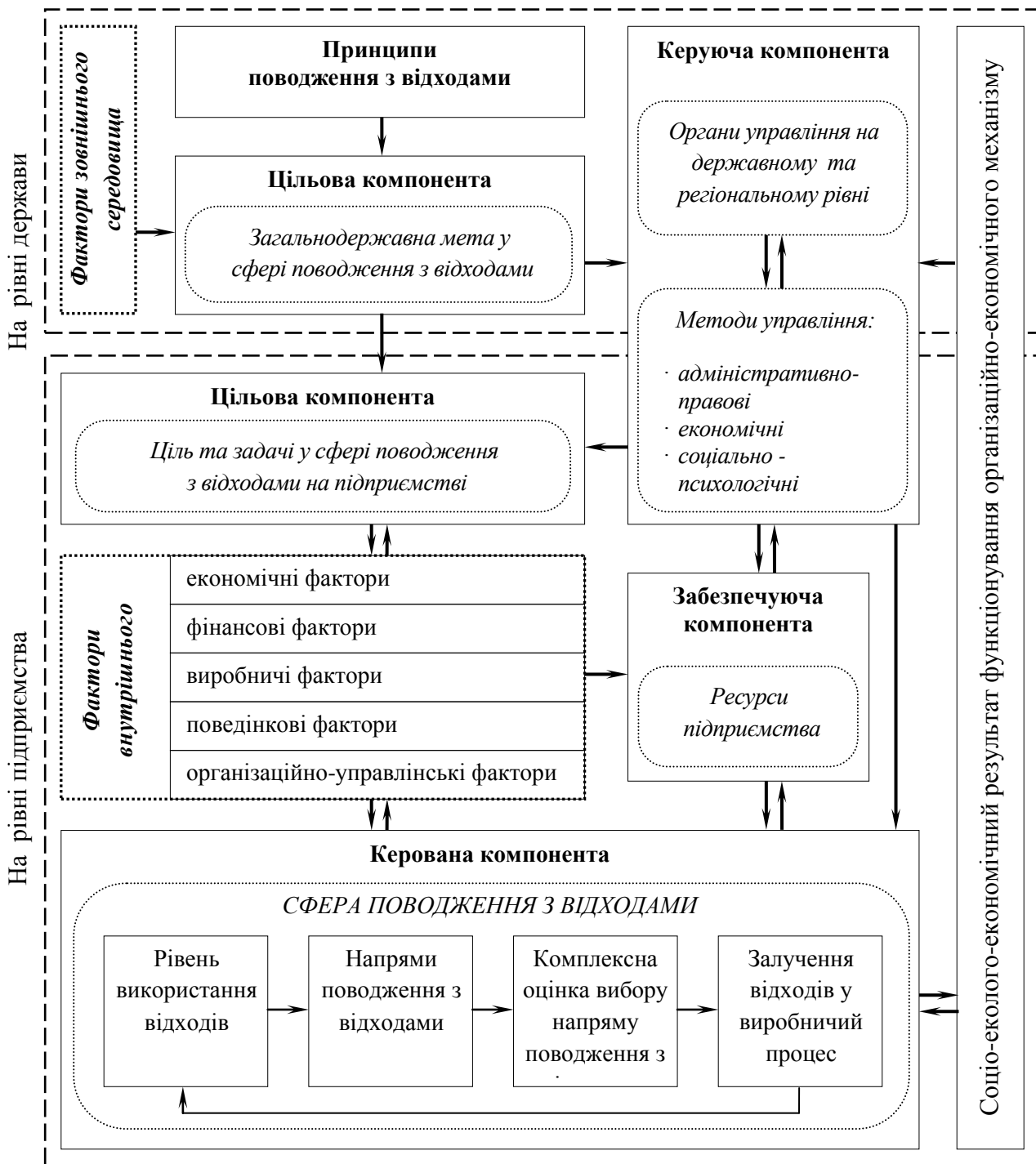

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм ефективного поводження з промисловими відходами

Роль принципів у механізмі визначається тим, що, з одного боку, принципи виступають як тезариус основних законів

управління об'єктами різного роду, з іншого боку, вони є правилами управлінської діяльності. Базовою основою механізму поводження з відходами виступають фактори і принципи, які впливають на поводження з відходами. У механізмі всі елементи тісно взаємодіють і перебувають у взаємовпливі, а принципи та їх дотримання істотно впливає на методи управління, які спрямовані на досягнення результату.

Змістовний аналіз проблематики відходів у їх загальному контексті дозволяє до принципів організаційно-економічного механізму поводження з відходами віднести всі ключові принципи ЄС та доповнити їх з урахуванням специфіки господарювання в Україні:

1. Принцип сталого розвитку, який фокусується на збалансованості економічної, соціальної та екологічної складової зростання.

2. Принцип гармонізації має відношення до розвитку законодавства, інфраструктури та послуг поводження з відходами таким чином, щоб відображати стандарти як України, так і ЄС.

3. Принцип безвідходності та заміни, який базується на дотриманні ієрархії поводження з відходами (мінімізація, повторне використання, відновлення, видалення, захоронення).

4. Принцип обережності.

5. Принцип просторової близькості.

6. Принцип «забруднювач платить».

7. Принцип відкритості та прозорості означає поступове запровадження відкритих процедур з надання послуг у сфері поводження з відходами, їх об'єктивної оцінки та рівномірного підвищення стандартів. Відкритість процесів має застосовуватися до всіх послуг поводження з відходами.

Під впливом факторів зовнішнього середовища та принципів поводження з відходами формується загальнодержавна мета, яка не була сформульована в Законі України «Про відходи» але за доручення Президента України «Щодо підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері поводження з відходами» Міністерство екології та природних ресурсів України розробило

проект концепції «Загальнодержавної програми поводження з відходами» [9], в якому запропоновано наступну загальнодержавну мету: покращення екологічної ситуації в країні і підвищення ресурсоефективності господарського комплексу шляхом створення ефективної системи поводження з відходами, що передбачає зменшення їх утворення, максимальне перероблення і використання як вторинної сировини та безпечне видалення.

З однієї сторони загальнодержавна мета формує ціль діяльності підприємства у сфері поводження з відходами, за умови якщо керівництво суб'єкта господарювання відрізняються екологічною свідомістю чи мають економічний інтерес у даній сфері. З іншого боку реалізація зазначеної мети і обраного напрямку еколого-економічної політики у сфері поводження з відходами здійснюється ядром механізму – керуюча компонент, яка являє собою сукупність ієрархічної системи управління та методів управління, спрямованих на організацію процесу ефективного поводження з відходами та досягнення високої ефективності системи управління. Це передбачає виконання таких функцій як вибір і обґрунтування методів організації і регулювання у сфері поводження з відходами, а також впровадження прогресивних технологій і ефективної системи мотивації. Економічна складова являє собою сукупність методів та важелів, що забезпечують економічні умови здійснення ефективного поводження з відходами. Поєднання сукупності організаційно-економічних інструментів дозволить зробити механізм управління ефективним у досягненні екологоорієнтованих цілей підприємства. Керуюча компонента спрямована на мінімізацію обсягів утворення відходів, переробку та залучення відходів в якості вторинних ресурсів у виробничі процеси, що реалізуються у формі заходів, які сприяють формуванню такої стратегічної політики на підприємстві, внаслідок якої ризики пов'язані зі збільшенням та створенням відходів можуть бути знижені або нейтралізовані.

Суть трансформації організаційно-економічного механізму поводження з відходами полягає в обранні тих чи інших економічних й організаційних методів та інструментів управління,

які впливають на вибір напрямку поводження з відходами з метою досягнення очікуваних соціо-еколого-економічних результатів. При цьому критеріями ефективної дії механізму виступає очікувана соціо-еколого-економічна результативність.

З урахуванням факторів внутрішнього середовища, а саме наявності виробничих потужностей, технологічних та кадрових можливостей, фінансово-економічної спроможності, мета конкретизується в набір завдань у сфері поводження з відходами на рівні підприємства та формує цільову компоненту. Реалізація головної мети здійснюється на основі забезпечуючої компоненти, яка характеризує наявні ресурси підприємства, а отже в залежності від доступності матеріальних ресурсів необхідних для виробництва процесів спричиняє вплив на керовану компоненту.

Сфера поводження з відходами виступає керованою компонентою по відношенню до механізму і включає аналіз рівня утворення та використання відходів на підприємстві, пошук потенційно можливих заходів у сфері поводження з відходами та оцінка економічної доцільності впровадження з наступними діями по залученню відходів у виробничий процес, як вторинної сировини, або переробки відходів, яка враховує вплив на навколишнє середовище та призводить до певного результату діяльності.

Забезпечення оцінки ефективності заходів щодо поводження з відходами на рівні підприємства здійснюється на основі критеріїв економічної результативності. Локальні критерії ефективності покликані відобразити причини зміни економічної результативності від здійснення заходів у сфері поводження з відходами на підприємствах. Головним критерієм оптимізації дії інструментів організаційно-економічного механізму повинно стати перевищення суми витрат підприємства, обумовлених дією факторів негативного стимулювання, і додаткових доходів від дії факторів позитивного стимулювання над коштами, необхідними для здійснення підприємством заходів у сфері поводження з відходами.

Забезпечення діагностики організаційно-економічного механізму поводження з відходами здійснюється на основі оцінки

соціо-еколого-економічної результативності поводження з відходами на підприємстві і полягає у визначенні прогресу відносно досягнення поставлених цілей організації та ефективності дії у сфері поводження з відходами.

Розробка та використання комплексної методики оцінки ефективності дій щодо поводження з промисловими відходами дозволить проаналізувати результативність функціонування організаційно-економічного механізму за економічною, екологічною та соціальною складовою, як на рівні підприємства, так і на вищих щаблях управління. На основі отриманих результатів при необхідності здійснюється регулювання складових механізму задля підвищення його ефективності.

Зазначені компоненти організаційно-економічного механізму поводження з відходами доповнюють одна одну, певним чином накладаються, взаємно впливають одна на одну, тим самим утворюючи комплексний організаційно-економічний механізм поводження з відходами. Дієздатність запропонованого механізму в значній мірі визначається системою управління в сфері поводження з відходами, під якою запропоновано розуміти сукупність державних органів управління на національному (макрорівень) та регіональному (мезорівень) рівнях, що впливають на суб'єктів господарювання (мікрорівень), з метою організації, регулювання, контролю та мотивації їх до раціонального використання відходів, відповідно до стратегії сталого розвитку.

Розроблений механізм поводження з промисловими відходами забезпечує збалансованість інтересів усіх зацікавлених сторін, узгодження екологічних та економічних цілей для досягнення кінцевих комплексних результатів. Врахування принципів поводження з відходами та сукупності критеріїв ефективності дозволить збалансовано використовувати промислові відходи, запобігати деградації та відтворювати природно-ресурсний потенціал, а також впроваджувати принципи сталого розвитку на підприємствах.

Сприяння впровадженню дієвого організаційно-економічного механізму поводження з промисловими відходами повинно здійснюватися в наступних напрямках:

- державна підтримка та створенням сприятливих організаційно-економічних умов для підприємств, які здійснюють діяльність націлену на запобігання та переробку відходів;

- вдосконалення правової бази, що регулює діяльність у сфері поводження з відходами;

- вдосконалення податкової і кредитно-фінансової політики в частині підтримки впровадження маловідходних, ресурсозберігаючих та переробних технологій;

- стимулювання переробки та повторного використання промислових відходів;

- запобігання негативного впливу відходів на навколишнє середовище;

- забезпечення збереження природних ресурсів за рахунок використання відходів;

- розробка універсальної комплексної методики оцінки наслідків поводження з відходами на підприємстві, використання якої дозволить спрогнозувати та проаналізувати результати заходів у відповідності до трьох складових сталого розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті упорядковано структуру організаційно-економічного механізму поводження з промисловими відходами згідно стратегії розвитку національної економіки. Запропонований механізм побудовано, виходячи зі змісту інтересів суб'єктів господарювання та з урахуванням принципів поводження з відходами, що дозволяє збільшувати масштаби використання промислових відходів, запобігати деградації та відтворювати природно-ресурсний потенціал при забезпеченні зростання ефективності господарської діяльності підприємств. Здійснення зазначених напрямів створить необхідні передумови для ефективної реалізації на основі ринкових принципів господарювання основних принципів механізму поводження з відходами. Отримані результати свідчать про необхідність розробки і впровадження комплексної методики оцінки ефективності дій у сфері поводження з відходами, яка буде служити основою для аналізу та регулювання вибору ефективних з

економічної, екологічної та соціальної точки зору напрямів поведінки з відходами на підприємстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилишин Б.М. Екологічна складова політики сталого розвитку: монографія / Б.М. Данилишин. – Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2008. – 256 с.
2. Мишенин Е.В. Экономический механизм экологизации производства / Е.В. Мишенин, Б.А. Семенко, Н.В. Мишенина; Сумский гос. ун-т. – Сумы : ИПП «Мрія-1» ЛТД, 1996. – 139с.
3. Міщенко В.С. Організаційно-економічний механізм поведінки з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення / В.С. Міщенко, Г.П. Виговська; НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. – К.: Наукова думка, 2009. – 295 с.
4. Пастушенко П.П. Ефективність природокористування в умовах ринку та інтеграційних процесів: теорія, методологія: монографія / П.П. Пастушенко. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 508 с.
5. Садеков А.А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием / А.А. Садеков; Донецкий гос. ун-т экономики и торговли им. М. Туган-Барановского. – Х.: Инжэк, 2004. – 223 с.
6. Урбанец М. Міжнародний маркетинг глобалізації і відтворювальний механізм світового господарства / М. Урбанец, М.В. Вачевський // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 78-85.
7. Хлобистов Є.В. Фінансові механізми екологічної політики / Є.В. Хлобистов // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) – К.: НАНУ, 2004. – Вип. 3-4. – С. 744-752.
8. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / О.О. Веклич. – К.: Український ін-т досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – 88 с.
9. Проект концепції «Загальнодержавної програми поведінки з відходами» [Електронний ресурс] / М-во екології та природних ресурсів України. – Київ, 2011. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/9493>